

ARISTIDE CAVAILLÉ—COLL.

In Memoriam.

AMSTERDAM, 15 November 1899.

In October l.l. kwam uit Parijs de tijding tot mij dat ARISTIDE CAVAILLÉ—COLL, de beroemdste orgelmaker van deze eeuw, overleden was.

Ik heb het voorrecht gehad, den beminnelijken man persoonlijk te kennen, terwijl zijn vriend, met wien hij veel samenwerkte, de heer CHARLES PHILBERT, ook mij een vriend is geweest.

Door dezen laatsten en den heer JOS. A. VERHEIJEN, mijn ouden leermeester, heb ik de beteekenis der door Cavallé—Coll aan het orgel aangebrachte verbeteringen leeren begrijpen en waardeeren.

Het is die dankbare herinnering, die mij er toe bracht, den grootmeester der orgelbouwkunst te gedenken en een *in memoriam* te vlechten om zijn beroemden naam.

Het verheugt mij dat ik den heer Jos. A. Verheijen bereid gevonden heb, aan deze enkele woorden een opstel over het leven en werken van den gestorven kunstenaar toe te voegen, dat de kunst van den grooten orgelbouwer in een helder licht stelt.

Voor die bereidwilligheid betuig ik den heer Verheijen te dezer plaatse gaarne mijn innigen dank.

CATEAU ESSER.

Ofschoon CAVAILLÉ—COLL reeds eenige jaren zijn rust had genomen, toonde zijn uitvaart in de kerk van St.-Sulpice te Parijs, dat hij zijn roem niet overleefd had. De teraardebestelling was zeer plechtig, terwijl het voornaamste orgel, dat hij heeft gebouwd, door den beroemden organist Ch. Widor bespeeld werd.

Zoolang er een orgelfactuur zal bestaan, zoolang men eene geschiedenis over dit koninklijk instrument zal schrijven, zal de naam van Cavallé—Coll ook met den hoogsten lof vermeld worden. Daarom zou het niet alleen van mij en anderen, die hem persoonlijk hebben gekend, maar van allen, die het orgel vereeren als een groote schepping, als een edel muziekinstrument, van ondank getuigen, wanneer er niet eenige waardeerende woorden aan zijne gedachtenis werden gewijd. Ook verdient hij achting en erkentelijkheid van allen, die strijden voor volmaking, verbetering en vooruitgang der kunst. Hij was een strijder, een ridder voor hetgeen hij liefhad, het orgel. Iederen kunstenaar kan hij hierin ten voorbeeld strekken. Als men verneemt, dat hij meer dan 700 orgels in verschillende deelen der wereld geplaatst heeft,

dan toont dat zeker eene groote, rusteloze werkkraft; maar het is nog geene kunst. Een orgelmaker, die arbeidt volgens bestaande regels, zooals hij het van zijn voorgangers heeft geleerd, een orgelmaker-werkman zou ik hem willen noemen, zou dat wellicht ook kunnen volbrengen. Zulke orgels, die geene bijzondere studiën hebben gekost, zijn er vroeger te veel gebouwd.

Ieder weet, hoe men aan het oude is gehecht, hoe moeilijk het is een nieuw begrip, een nieuw denkbeeld ingang te doen vinden. Is het op heden zoo, hoe meer nog gold dit, toen in 1834, op 23-jarigen leeftijd, C.-C. voor het eerst in Parijs optrad. Wel was hij van eene familie, waarin de orgelbouw met veel liefde en studie werd beoefend, toch vond hij slechts tegenwerking bij zijne vakgenooten te Parijs. Toen hij op het punt stond, om Frankrijks hoofdstad weder te verlaten, vond hij steun bij den componist Berton, die hem aanbevelingsbrieven gaf.

Er was een prijskamp uitgeschreven voor een orgel in de Basiliek van St.-Dénis. Even vóór de sluiting zette C.-C. zich aan den arbeid; in twee dagen had hij een ontwerp

gereed en ofschoon de voornaamste orgelmakers mededongen, was zijn plan zoo uitmuntend, dat het bekrond werd. Nu vestigde hij zich voorgoed in Parijs. Het eene orgel na het andere verliet zijn werkplaats en steeds werd het een kunststuk.

Hij was een zeer inschikkelijk mensch, die veel toegaf, gaarne nuttige aanwijzingen van anderen aannam en bij zijn werk in toepassing bracht; dus allerminst een eigenzinnig kunstenaar, die meende dat hij het alleen wist. Toen dan ook Barker uit Engeland tot hem kwam en den door hem uitgevonden pneumatischen hefboom vertoonde, kocht hij dien dadelijk. Deze groote verbetering der orgels had geen Engelschman in toepassing willen brengen, maar de altijd onderzoekende en studeerende C.C. zag er het doelmatige en voortreffelijke van in. Op de Parijsche tentoonstelling in 1839 behaalde hij dan ook met een door hem ingezonden orgel, waaraan hij deze en meer andere verbeteringen had aangebracht, een groot succes.

Steeds bracht hij verbeteringen aan. Wat hij zelf niet vond, werd hem door anderen, even vooruitstrevend als hij, medegedeeld. Het was voornamelijk zijn vriend Philbert, consul van Frankrijk in ons land, die hem altijd steunde en met zijn uitgebreide kennis ter zijde stond. Men kan deze gerust als zijn studievriend beschouwen.

Toen ik het voorrecht had hem in 1867 te bezoeken, was hij reeds zeer geëerd en hoofd van een bloeiende zaak. Reeds in 1860 had hij bij de Académie een werk ingezonden over: „Études expérimentales sur les tuyaux d'orgue” en was hij voornemens een werk in het licht te geven „De l'orgue et de son architecture,” dat in 1872 verscheen; hij bleef niettemin de eenvoudige, hartelijke en beminlijke man.

In het bijzonder had hij eene groote toegegenheid voor kunstenaars. Voor hen stond steeds zijne woning open en kende zijne gastvrijheid geene grenzen. Toch geloof ik, dat hij zich weinig om geldelijke aangelegenheden bekommerde, want al weet ik niet of hij aan zijne werken veel geld verdiende, zeker is, dat hij het maken van een nieuw instrument als een eer beschouwde, die voor hem een deel van den prijs vergoedde, terwijl hij bovendien aan zijne ondergeschikten een hoog loon betalen moest, daar de minste werkman een kunstenaar was.

Wij behoeven ons echter niet af te vragen: heeft hij voor zich schatten verzameld, wij moeten dankbaar zijn, dat hij aan de wereld

zulke kunstwerken heeft geschonken. In boeken, welke over modernen orgelbouw handelen, vooral in dat van Töpfer, kan men veel verbeteringen vinden, welke hij en zijn vriend Philbert hebben bedacht. Slechts voor orgelmakers en voor hen, die een bijzondere studie van de samenstelling der orgels hebben gemaakt, zijn zij belangwekkend. Voor anderen zouden vele teekeningen en een aantal bladzijden omschrijving noodig zijn, om er eenig begrip van te krijgen. Zeker is het, dat hij door eene goed beredeneerde samenstelling van het orgel, het volgende gunstig resultaat heeft verkregen: 1^e in de windtoestellen eene onverstoorbare vastheid van wind, 2^e in de mechaniek eene merkwaardige werking van al de beweegbare deelen, waaronder vooral moet opgemerkt worden de beweging der toetsen, welke op een modern orgel even gemakkelijk gaat als op een der beste piano's, 3^e de gelijke materialen en kunstmatige bewerking en 4^e een schoon-harmonisch en welluidend geheel, het gevolg van eene bijna onnavolgbare volmaaktheid van intonatie. Als men dit alles verneemt, dan zal ieder denken, dat de orgels zooals C.C. ze bouwde, met open armen werden ontvangen. Toch is tegen hun gebruik dikwijls gestreden, ja heftig gestreden. Zelfs betrof dit voornamelijk de intonatie of het op toon of geluid brengen der pijpen. Wellicht zullen velen, die dit lezen met belangstelling de reden daarvan vernemen. De oude orgels waren schoon voor den tijd, waarin zij vervaardigd waren. De gebreken welke zij bezaten rekende men tot het orgel te behooren. Met hun geluiden was men tevreden; een orgeltoon was nu eenmaal een orgeltoon. Een trompet was een orgeltrompet, een fluit een orgelfluit, enz. Nu spande C.C. al zijn krachten in, om zijne pijpen zoo te intoneeren, dat zij de gewone instrumenten zooveel mogelijk nabij kwamen. Een zeer moeielijk kunst, ja de moeielijkste in het orgelvak. Ziedaar de strijd. Zeker, men vond die geluiden zeer schoon, maar het was geen orgeltoon. Hoe gemakkelijk de bespeling der moderne orgels ook gaat, het vereischt altijd eenige studie, daarzonder komen de schoone geluiden niet tot hun recht. De geheele wereld heeft de voortreffelijkheid van de orgels van C.C. erkend. In alle werelddeelen en in de afgelegenste landen; tot in China, vindt men zijne uitmuntende en schoone werken. De voornaamste zijn: van St. Sulpice, hetgeen als een meesterstuk van moderne kunst wordt beschouwd, verder Nôtre Dame, Nôtre Dame de Lorette, La Trinité, Vincent de Paul, Madeleine, Panthéon, Tro-

cadéro te Parijs, te Nancy, Lisieux, Perpignan, Caen, St. Omer, Sheffield, Manchester, Brussel (conservatoire) enz. Het systeem C.-C. werd in ons land voor het eerst bekend gemaakt door den reeds genoemden heer Philbert, zoodat dit in 1871 op het orgel in de Mozes en Aäronskerk alhier werd toegepast.

Door C. C. werden in ons land de volgende werken gebouwd:

Te Amsterdam in het Paleis voor Volksvlucht, in de Augustinuskerk op het Rusland en in het gesticht St. Bernard; te 's Hage in de Walenkerk en te Katwijk in het gymnasium. Daarvan bevindt zich het grootste in het Paleis voor Volksvlucht, het kleinste — en dat is zeer klein — te Katwijk. Al wil ik nu aanstonds het oordeel van eenige der voornaamste mannen in het orgelvak over de orgels van C.-C. vermelden, toch kan ik niet nalaten te schrijven, wat de heer Philbert als expert zegt over dit kleine instrument: „Un instrument de grande facture artistique et le meilleur qu'il ait jamais rencontré de si faibles dimensions. — La mise et harmonie du petit orgue est absolument remarquable.” Laat ons nu hooren wat andere deskundigen zeggen: M. Gevaert, directeur van het conservatoire te Brussel: „Perfection et solidité de mécanisme, variété de jeux, distinction de timbre, équilibre entre les diverses régions de l'étendue”; Alphonse Maily: „Cavaillé-Coll est le maître des maîtres”; Lemmens: „Les facteurs d'orgues de toutes les nations sont forcés à lui emprunter ses belles inventions, qu'en véritable artiste il a abandonnées à la facture”; Best, voornaam organist in Engeland: „M. Cavaillé-Coll is esteemed everywhere as an artist of the very first rank”; Guilmant: „Ce que j'admire le plus dans les ouvrages de M. C.-C., c'est l'art avec lequel ses jeux sont harmonisés, leur variété de timbre et la rondeur des jeux de fond; je crois, en conscience, que M.

C.-C. est certainement le plus habile facteur d'orgues de notre époque”; Adolphe Hesse: „je dois déclarer que de tous les instruments que j'ai vus, examinés et touchés, celui de St.-Sulpice est le plus parfait, le plus harmonieux, le plus grand et réellement le chef-d'oeuvre de la facture d'orgue moderne”.

De laatste groote orgels, door C.-C. geleverd, bevinden zich in Notre Dame du Rosaire à Lourdes en in Azcoitia (Spanje).

Belangrijk is de volgende dispositie voor een orgel (helaas! niet tot uitvoering gekomen) voor de St.-Pieterskerk te Rome: vijf handklavieren en pedaalklavier, 155 registers, 28 treden voor verschillende samenstellingen (pédales de combinaison) en 8,316 pijpen.

De fabriek door hem opgericht bestaat nog. Het hoofd, de heer Ch. Martin, en onder hem de chef, de heer Veerkamp, een Nederlander, beiden leerlingen van dezen uitmuntenden meester, treden geheel in diens voetstappen, zoodat ook heden uitmuntende orgels de fabriek verlaten. De toestanden zijn echter veranderd. De orgelmakers in andere landen, maar vooral ook in ons land, hebben het uitmuntende en voortreffelijke van het systeem C.-C. erkend: daarom spannen zij al hunne krachten in, om door toepassing van de moderne orgelfactuur schoone instrumenten te leveren. In de laatste jaren zijn dan ook door hen werken geleverd, die in vele opzichten uitmuntend kunnen genoemd worden.

C.-C. komt echter de eer toe, een wegwijzer, een baanbreker te zijn geweest. Voor orgelmakers richt men geen standbeelden op, toch is voor hem een blijvend eereteken gesticht, als men bij het aanschouwen en bespelen van zijn orgels telkens met eerbied zijn kunstwerk zal gedenken. Voorwaar een schoone taak heeft hij volbracht.

Dat hij ruste in vrede!

JOS. A. VERHEIJEN.